

Дмитро ВЕДЕНЄВ

доктор історичних наук, професор
головний редактор «Воєнно-історичного вісника»
Національний університет оборони України
(Київ, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8929-9875>

Електронна пошта: viv@edu.niou.org.ua

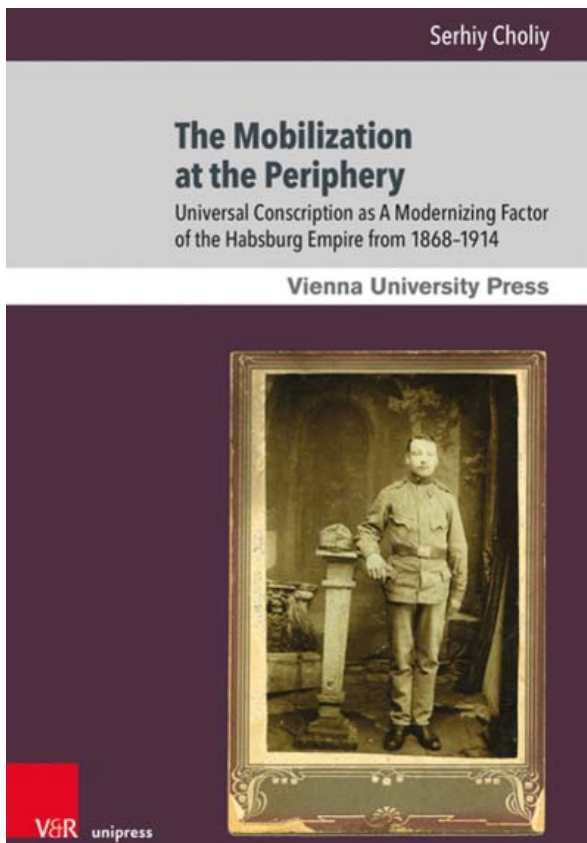
**ВОЯЦТВО ЙОГО ВЕЛИЧНОСТІ ЦІСАРЯ.
НОВІТНЄ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВО-МОБІЛІЗАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ
ЯК ЧИННИКА СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ
ІМПЕРІЇ АВСТРІЙСЬКИХ ГАБСБУРГІВ У 1868–1914 РОКАХ**

*«Одне слово, мадяри – золота, – закінчив старий сапер Водічка,
на що Швейк зауважив:*

Інший маляр і не винен, що він маляр.

Як це не винен? – схвилювався Водічка. – Кожен винен, дурне говориш».

Ярослав Гашек, «Пригоди бравого вояка Швейка»¹

Твір Ярослава Гашека про пригоди винахідливого й завжди усміхненого солдата Швейка і досі для більшості залишається основним джерелом інформації про особливості несення служби, побут, звичаї і, звісно ж, міжнаціональні відносини

¹ Цит. за: Гашек, Я. (1982). *Пригоди бравого вояка Швейка* : переклад з чеської Степана Масляка. (в 2 т., Т. 2). К. : Дніпро, с. 318.

та колізії у збройних силах Австро-Угорщини. Безперечно, колишній писар 91-го піхотного полку у Ческе-Будейовицях і майбутній червоноармієць-інтернаціоналіст Гашек був непогано обізнаний із достатньо непростим внутрішнім устроєм армії, офіційно утвореної у 1867 р., дуалістичної імперії Габсбургів. Образ «бравого солдата» та ще й «Марш Радецького» консервативного монархіста за духом Йогана Штрауса-старшого нагадують у масовому побутовому шарі історичної пам'яті про військову сферу Дунайської імперії.

Проте наразі йтиметься саме про кваліфіковані воєнно-історичні дослідження особливостей військового будівництва. При цьому організаційно-мобілізаційний аспект формування королівсько-цісарських збройних сил видається одним із найбільш повчальних й таких, що заслуговують на поглиблені дослідження аспектів державного будівництва та військової історії Дунайської імперії, яку «символічно страчений» (!) колишній активний угорський сепаратист, міністр закордонних справ імперії (!) у 1871–1879 рр. (а до того – міністр гонведу, армії Королівства Угорщини) граф Дьюла Андраши-старший любив називати «човном, переповненим золотом й лайном, кожен з яких може його перевернути».

Справді, насилу встоявши під час революційного й національно-визвольного шквалу «Весни народів» 1848–1849 рр., багатонаціональна «клаптикова» імперія змушена була шукати оптимальну модель внутрішнього врядування, оснований на балансі власне Австрії та другого панівного елемента – Угорщини, турбуватися про

амортизацію політично активної іредентистської польської верхівки, враховувати «слов'янський фактор». Австрія, яка у військовому відношенні здебільшого перемагала хіба що італійську армію, виступила розробником достатньо ефективної розвідувально-підривної діяльності, політики й технологій управління сферою міжнаціональних відносин, прийомами застосування інформаційно-психологічної та «організаційної зброї» в етноконфесійній царині для підриву позицій противників².

Варто визнати, що у таких умовах до найбільш солідних військово-адміністративних досягнень Відня варто віднести оригінальну систему комплектування та загального військового обов'язку збройних сил, дія якої охоплювала і землі Західної України у складі імперії. Саме вона стала предметом дослідження автора рецензованої монографії³ – доцента, кандидата історичних наук, доцента кафедри історії Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» Сергія Чолія⁴.

Унікальне для сучасної української воєнно-історичної історіографії дослідження, присвячене збройним силам Австро-Угорщини, Сергій Васильович почав у 2008 р., а у 2012 р. захистив у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка кандидатську дисертацію на тему «Формування австро-угорських збройних сил у внутрішній політиці Габсбурзької Монархії (1868–1914 р.)» (науковий керівник – к.і.н. О. Ю. Комаренко). Цікаво, що поштовхом до формування його наукового інтересу стали сімейні спогади й фото прадіда, уродженця нинішньої Львівської області Івана Григоровича Стегня-

² З цього приводу радимо докладніше ознайомитися із працями й спогадами полковника Максиміліана Ронге, керівника у 1913–1918 рр. контррозвідувального, згодом – розвідувального органів Генерального штабу збройних сил Австро-Угорщини, а також книжкою «Две жизни» (1958) генерал-майора Олександра Самойла, який опікувався розвідкою проти Австрії у штабі Київського військового округу та Головному управлінні Генштабу російської імператорської армії.

³ Choliy, S. (2025). *The Mobilization at the Periphery. Universal Conscription as A Modernizing Factor of the Habsburg Empire from 1868–1914*. Vandenhoeck & Ruprecht unipress / Vienna University Press, 286 p.

⁴ Книгу як частину серії Wiener Galizien-Studien опублікувало видавництво Vandenhoeck & Ruprecht unipress/Vienna University Press. Видання профінансоване Австрійським науковим фондом (FWF).

ка (1889–1981), який відбував дійсну військову службу в австро-угорській армії.

Оригінальність дослідницького підходу С. Чолія полягає у тому, що самотній військовий досвід Австро-Угорщини досліджується саме у загальноєвропейському контексті з опорою на методологію соціальної історії для розкриття ролі мілітарного чинника як одного із системоутворюючих у державному, суспільному та етноконфесійному бутті (включаючи чинник етнічної та регіональної консолідації). У дослідницькому фокусі опинилася проблема впливу особливостей державного устрою та різноманіття національного складу імперії на формування армійських лав. Одним із новаторських здобутків історика стала і спроба відтворення, на підставі широкого кола джерел, соціального портрету імперського військовослужбовця.

Автор книги намагався визначити реальну ефективність механізму державного і військово-адміністративного управління Дунайської імперії, зрозуміти причини занепаду життєздатності держави на останньому етапі її існування та байдужості вояків до її долі у процесі розпаду імперії на окремі держави у 1918 році. Водночас дослідник намагався долати стійкі міфи та кліше щодо «цісарського» війська.

Справді, монографія С. Чолія стала одним із небагатьох капітальних досліджень військово-адміністративного устрою Австро-Угорщини у сучасній українській історичній науці. Серед небагатьох дотичних праць варто назвати кандидатську дисертацію А. Лозинського «Збройні сили Австро-Угорщини: 1867–1918» (Львів, 2006), низку праць І. Жалоби, І. Карпинця, В. Кульчицького, М. Литвина, І. Монолатія, К. Науменка, Р. Петрія, Г. Скорейко та інших дослідників державно-правової та етнічної історії Галичини й Буковини у складі держави Габсбургів (автор книги подав сумлінний огляд формуванню історіографії збройних сил Австро-Угорщини).

Монографія С. Чолія справляє враження високопрофесійного, добротного історичного дослідження у кращих традиціях класичного воєнно-історичного історіописання із застосуванням сучасної методології історико-соціологічного й історико-антропологічного дослідження. Невипадково позитивний відгук на неї надав відомий австрійський дослідник етнополітичної історії українців у Російській та Австрійській імперіях, професор й іноземний член НАН України Андреас Каппелер. Знаний вчений особисто підтримував українського дослідника як того-

часний керівник австрійської аспірантської програми «Австрійська Галичина та її міжкультурна спадщина», в якій автор монографії брав участь у 2010–2013 роках.

Монографія спирається на близько 600 найменувань джерел та літератури, зокрема значний масив австро-угорської спеціальної військово-статистичної літератури, тогочасні російські вельми інформативні воєнно-спеціальні й статистичні видання про армію Австро-Угорщини (багато у чому підготовлені за розвідувальними даними із «рівнем деталізації іноді навіть вищим, аніж доступні автору офіційні віденські звіти», як підкреслює С. Чолій).

Проте в основу праці дослідник поклав документи численних архівних фондів Австрії та України. З-поміж австрійських архівосховищ використані передусім фонди та бібліотека Державного архіву Австрії та Військового архіву Австрії (зокрема, в останньому продуктивним виявилися фонд Військового міністерства імперії й фонд Кадастрових листків обліку військово-службовців). Чимало матеріалів зосереджено у фонді Галицького намісництва та фондах австрійських органів прокуратури у Центральному державному історичному архіві України у м. Львові (ЦДІАЛ). Матеріали австрійських органів управління в Галичині із фондів ЦДІАЛ, на думку автора, дали змогу екстраполювати відповідний регіональний документальний матеріал на всю територію імперії.

Чимало емпіричного матеріалу про стан збройних сил династії Габсбургів (у т.ч. здобутого агентурно-оперативним шляхом) надали автору фонди губернських жандармських управлінь та інших державних органів Російської імперії на теренах України у Центральному державному історичному архіві України у м. Києві (ЦДІАК).

Тривалой й ретельної авторської праці над джерелами й розлогим документально-статистичним матеріалом потребувало укладення 25 таблиць та низки карт, що ілюструють військово-адміністративну систему управління, механізм і дина-

міку мобілізаційної роботи, рекрутського набору з розподілом по регіонах держави й висвітленням національного складу вояків, адміністративну організацію військової та мобілізаційної сфери Австро-Угорщини тощо.

Однак вирішальним в оцінюванні монографічної праці має стати вирішення автором низки важливих та новаційних дослідницьких завдань, що у сукупності сприяють розкриттю ролі військово-мобілізаційної системи як чинника державного будівництва та модернізації Австро-Угорщини. До здобутків автора можна віднести:

- виявлення комплексу особливостей державного ладу та етноконфесійного складу населення як фактора впливу на специфіку творення збройних сил Австро-Угорщини на нових засадах після постановня дуалістичної монархії у 1867 році;
- розкриття історичного досвіду розбудови та еволюції системи комплектування збройних сил, загального військового обов'язку як одного з нових стрижнів життєдіяльності імперії із виокремленням її локально-територіальних особливостей;
- дослідження функціонування та реформування організаційно-правових засад власне самої королівсько-цісарської мобілізаційної системи;
- історико-антропологічне й історико-соціологічне дослідження мікрорівня державної військової політики та військового обов'язку, обґрунтування їх впливу на життя громадян імперії;
- спробу наукової реконструкції соціального портрету військовослужбовців на основі аналізу їх облікових документів тощо.

Крім того, монографія містить чимало пізнавального й цікавого матеріалу про особливості несення служби, дисциплінарну практику, побут вояків, їх соціальний стан, національні особливості ставлення до служби тощо. Сподіваємося, що обраний Сергієм Чолієм значущий для української воєнно-історичної науки дослідницький напрям плідно розвиватиметься і надалі.